

Poezie, crimă și capital internațional. Geo Bogza și petromodernitatea interbelică¹

Doris MIRONESCU*

Keywords: *petromodernity; petroliterature; Romanian modernism; oil novels; Geo Bogza*

Petroliteratura și petromodernitatea

Lucrarea de față propune o lectură a literaturii române interbelice ca reflex cultural al „petromodernității” (Ghosh 1992: 29). Sondând într-o zonă de interferență disciplinară și de multiplu interes literar, politic, ecologic, social și filosofic, acela al culturii petrolului, voi urmări constituirea în literatura română a unei specii aparte, bine reprezentată în literatura mondială și având un rol important în constituirea acesteia. Discuția are loc în contextul emergenței unor cercetări care se preocupă de ecologie într-o lume a resurselor limitate și a profilării unor dezastre climatice, de geopolitica petrolului și de modul violent în care ea afectează echilibrele internaționale și de istoria culturală a petrolului. Este vorba de studii care aleg să urmărească dezechilibrele geopolitice făcute vizibile prin globalizarea petroculturii mai ales în epoca de după Războiul Rece, abordând teme precum „întâlnirile petrolifere” cercetate de către părintele disciplinei, Amitav Ghosh (Ghosh 1992: 29), în special cele dintre capitalul provenit din Statele Unite și țările din Lumea a Doua (Khanna 2008) deținătoare de rezerve de petrol, care au loc în scenarii pline de corupție, violență, apariții de petro-despoți și crearea unui proletariat captiv, precum cel indian din statele Golfului Persic. Chiar dacă focusul cercetărilor este unul economic, vorbind despre degradarea nivelului de trai și de diferite forme de opresiune, adesea transnaționale, ele nu ignoră perspectivele catastrofice cu efect asupra mediului înconjurător și mai ales aparenta imposibilitate a îndepărtării acestora din lanțul integrat al economiei globale.

Dar cercetările culturii petrolului își arată relevanța nu doar prin preocupările lor sociale și ecologice, ci și prin sublinierea importanței, chiar centralității petrolului pentru lumea modernă, ceea ce Ghosh numește „petromodernitate”. Petrolul este un personaj important al istoriei culturale a modernității; asta pentru că

¹ This project has received funding from the European Research Council (ERC) under the European Union’s Horizon 2020 research and innovation programme (Grant agreement No 10111710).

* Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România (dorismironescu@yahoo.com).

petrolul este un „determinant cultural”, ceea ce aerul, de pildă, nu este (Buell 2014: 70). Pe de o parte, în planul economiei, petrolul a schimbat radical modul de producție al mai multor ramuri industriale, după cum a modificat radical consumul, până acolo încât se poate spune că modernitatea consumistă este un produs al revoluției petrolier-electrice (Buell 2014: 76). În calitate de combustibil, petrolul a detronat cărbunile, socializând activitatea industrială, creând consumismul, afectând mediul și participând astfel în mod eficient la globalizarea accelerată din cursul secolului XX. Petrolul influențează nu doar viețile celor implicați în industria care-i poartă numele, ci ajunge să aibă un impact asupra vieților tuturor prin produsele derivate din el, care sunt universal prezente în societatea modernă. Toți avem o legătură cu petrolul, „fie că conducem automobile, folosim plastic realizat din petrol, pășim pe asfalt, ne reparăm dinții cu plombe făcute din polimeri complecși sau trăim petrolul în orice alt mod” (LeMenager 2014: 69). Astfel, petrolul are o ipostază „vie” („living oil”, LeMenager 2014: 69), care generează o puternică conștiință a contemporaneității, adică a solidarității tehnologice a societăților moderne, dar și o mai acută conștiință a primejdiilor ecologice de proporții pe care aceasta le aduce cu sine.

Pe acest teren se dezvoltă ideea, formulată de către Graeme Macdonald, după care literatura petrolului este cu necesitate o literatură mondială, circulând transnațional ca și resursa pe care o descrie, căci nu doar romanele de sondă sunt petroliteratură, ci toate romanele care au a face cu multiplele utilizări ale petrolului în viața modernă (Macdonald 2012: 31). Totodată, există diferite „trepte” ale literaturii mondiale, după Andrei Terian, exprimate în funcție de circulația globală a formelor și conținuturilor modernității (Terian 2021: 499). În literatura română, pot fi circumscrise trei „trepte” ale mondializării, în funcție de operatorul petrol: o proto-istorie a petromodernității, când circulația temelor literare are loc la nivel național, încercând să acomodeze apariția acestei resurse energetice esențiale, într-o economie încă insuficient de matură; o etapă istorică, în care petroliteratura integrează atât modurile de a „trăi petrolul” din modernitate, cât și o critică calificată a neajunsurilor acesteia; și o etapă contemporană, în care problemele generate de emergența petrolului drept combustibil al modernității sunt experimentate nu ca realități locale, ci ca experiențe genuin globale, provocând îngrijorări umanitare și ecologice la scară planetară.

România reprezintă un caz interesant pentru studiul petromodernității, pe de o parte, pentru că ilustrează o situație de dependență economică non-colonială (Terian 2021: 488) în perioada interbelică, când capitalul internațional invadează scena internă, punându-i sub semnul întrebării efortul de promovare a unui naționalism economic, dar și, pe de altă parte, pentru că se confruntă, în partea finală a secolului XX, cu epuizarea resurselor petroliere interne. Este relevantă cercetarea, pe de o parte, a apariției în interbelic și mai ales a dispariției subgenului romanului petrolier în perioada comunistă și în cea contemporană, după cum la fel de pertinentă ni se pare și chestiunea exprimării petroliteraturii în proză, publicistică, dar și în poezie. Tentativele de realizare a unei narațiuni notabile a modernității petrolifere în interbelic, la Cezar Petrescu sau Mihail Sebastian, pot fi legate de ascensiunea acestei resurse și a cosmopolitizării unei societăți permeate tot mai mult de fluxurile capitalului internațional. Mondializarea literaturii merge mână în mână cu deschiderea economiei românești spre lume. Totodată, dacă romanul acomodează mai devreme o critică de

ordin ecologic a petromodernității, poezia – în special prin poezia lui Geo Bogza din anii 1930 – se folosește cu mai multe lejeritate de o resursă estetică accesibilă mai curând ei, și anume „petro-sublimul” (Banita 2017: 432).

Petrolul românesc și modernitatea interbelică

Pentru a vorbi despre petrol în calitatea lui de „combustibil” al modernității românești interbelice nu e nevoie să recurgem la speculații, deoarece exact asta afirmă istoria economică. Abia în interbelic devine petrolul principalul articol de export al României, urcând de la 20% în 1927 la 40-55% în anii 1934–1938 și luând locul cerealelor, care coboară în aceiași ani de la 51% la 17-32% în totalul exportului (Axenciuc 1992: 262). Totodată, acum reprezintă industria petrolieră „ramura cu cea mai mare concentrare de capital străin plasat în economia românească, cu masa și rata profitului cele mai ridicate între celelalte industrii” (Axenciuc 1992: 261). Beneficiind de resurse relativ importante de petrol, România devenise un actor notabil la începutul secolului XX, atrăgând capital străin printr-o foarte deschisă Lege a Minelor din 1895, care a văzut apărând numeroase societăți petroliere cu capital internațional sau cu participare internațională. Dar acest avantaj este, din perspectivă macroeconomică, irosit în perioada interbelică (Murgescu 2010: 243–250). Noua Lege a Minelor, liberală, din 1924, limita accesul capitalului străin, condiționând cu participarea capitalului românesc și a personalului românesc la conducerea societăților de exploatare. Astfel, legea avansa un tip de naționalism semiautarhic, nu atât principal greșit, cât nepotrivit în contextul circulației exuberante a capitalurilor în perioada de după Primul Război Mondial, când prețurile petrolului sunt foarte mari, iar România nu poate să profite de creșterea lor. În 1928, noua guvernare țărănistă dorește să atragă capitalurile străine în țară (prin noua Lege a Minelor din 1929), dar criza mondială retează planurile sale, iar în anii care urmează petrolul se va vinde la prețuri mici, în timp ce companiile străine vor încerca să își repatrieze câștigurile cât de mult vor putea, deoarece mișcarea pendulului istoric se împlinise și momentul internațional evoluase abia acum spre un nou stadiu de naționalism economic. România a exportat puțin în anii când prețurile erau mari și mult atunci când prețurile scăzuseră. De asemenea, industria producea aproape exclusiv materii prime energetice, abia târziu ivindu-se interesul pentru trecerea la petrochimie, deviat de al Doilea Război Mondial și, apoi, de începutul epuizării resurselor petrolifere românești. Dacă vârful producției de petrol a României este atins în 1936, resursele încep să se apropie de epuizare, iar capitalurile străine se mută spre Orientul Mijlociu, unde se descoperă petrol mult mai accesibil și în cantități mai mari (Murgescu 2010: 249). Ceea ce înseamnă că la sfârșitul interbelicului România se pregătește să iasă de pe scena mondială a petrolului, unde deținuse un loc important (2,5% din producția mondială de petrol în interbelic, al doilea loc din Europa – Murgescu 2010: 243), tocmai atunci când petrolul devine parte a vieții cotidiene a unei lumi întregi prin răspândirea mult mai mare a folosirii automobilului, de exemplu.

Petrolul, agent al modernității în literatura română

Dacă urmărim petrolul în varianta „living oil”, propusă de Stephanie LeMenager, adică în diferitele sale întrupări, interbelicul este epoca de înflorire a literaturii petrolului. Acum, petrolul e un agent al modernității, de obicei o prezență pozitivă, o formă a progresului, a vitalității, a energiei. În schimb, latura de hazard tehnologic a modernității petroliere este rareori adusă în discuție. Herr Direktor, unchiul binefăcător al scriitorului aspirant Dănuț din romanul *La Medeleni* (1927) de Ionel Teodoreanu, este automobilist, posesor de Studebaker, și un teoretician al autoeducării în spiritul vitezei și eficienței. În schimb, romanul *Cartea nunții* (1933) de G. Călinescu este adesea interpretat ca articulând o provocare modernistă la adresa establishment-ului literar prin refuzul tradiției și îmbrățișarea programatică a mobilității automobiliste, iar eroul cărții, tânărul Jim, își trăiește pasiunea în mod ingenuu, dar competent: „De-aș avea un mic Renault, un Mercedes-Benz tip Stuttgart 260, un Stoewer cu 8 cilindri tip kabriolett ori un Graham-Paige galben, enorm, turtit ca o șalupă” (Călinescu 1988: 24). O interesantă prezență este Fred Vasilescu din *Patul lui Procust* (1933) de Camil Petrescu. Acesta nu doar că este un aviator și bun șofer pe un Austro-Daimler, dar stă în mașină lângă fiica unui petrolist american, Mouthy, „foarte descreeierată și foarte dulce”, care îl provoacă la jocuri erotice periculoase. Crizele sentimentale ale eroului sunt acompaniate de accidente de mașină, iar destinul lui Vasilescu se încheie într-un romanțios accident aviatic, posibil autoprovocat. Nu există, cu toate acestea, un roman românesc al avionului, și nici unul al automobilului, care să îl propulseze în mit, ca *On the Road* al lui Jack Kerouac. Pe de altă parte, literatura petrolului capătă forme mature în România anilor 1930, adică în apogeul modernității românești în proces de autentificare, iar opțiunea tot mai frecventă a scriitorilor pentru universul petrolului arată că momentul era copt pentru dezvoltări doctrinare.

Deși extracții petroliere sistematice există în România încă de la 1857 (o premieră mondială), o literatură a petrolului care să comporte prezența petrolistului ca figură literară se materializează abia în deceniul patru al secolului trecut. Literatura interbelică propune tot mai multe figuri de oameni ai petrolului, asociate de obicei temei confruntării dintre capitalurile internaționale și modul de viață patriarhal al țăranilor dinainte de începutul exploatării industriale a acestei resurse, sub forma unui „blestem românesc” al petrolului.

La începutul anilor 1930, trei scriitori aleg petrolul ca motiv esențial al scrierilor lor, alegând astfel să vorbească despre modernitatea românească de pe poziții actuale, de obicei polemice: Cezar Petrescu, Mihail Sebastian și Geo Bogza. Primul, Cezar Petrescu, în dialogia *Aurul negru* (1930–1933) pune exploatarea pământului pentru extragerea unei resurse energetice periculoase, cu efect potențial distrugător asupra mediului, față în față cu tradiția, națiunea și cultura, într-o narațiune de un schematism care, azi, deranjează. După ce se găsește petrol în satul Piscul Voevodesei, ploaia de păcură ce rezultă după găsirea petrolului cade maniheist, înnegrind jumătate de sat, dar scutind jumătatea de pe deal, cea locuită de păzitori ai valorilor veritabile, precum țăranul-arheolog Zaharia Duhu, și arătând triumful spiritual, ascuns, al lumii pe care o reprezintă ei. Nostalgia rentabilă este

produsul petrochimic pe care îl comercializează Cezar Petrescu în romanul său. Descriind o confruntare melancolică, defetistă, fără speranță între energiile trecutului și ale locului vs. energiile modernității afaceriste, el nu face decât să rentabilizeze această melancolie. Destinul lui Zaharia Duhu, de țăran îmbogățit care renunță la visele sale nobile și naționaliste de tinerețe, reflectă probabil destinul României mari, așa cum o vedea Cezar Petrescu la începutul anilor 1930, adică gata să se „resemneze” cu bogăția ce o aștepta, dar cu prețul retezării legăturilor cu trunchiul tradiției și al creșterii inegalităților economice, ca să nu mai vorbim de posibila afectare a echilibrului ecologic. Nu atât lipsa de simpatie față de modernitatea industrială face din romanul lui Petrescu unul incapabil să-și depășească provincialismul, cât păstrarea în limitele unei critici tradiționaliste a acesteia. Continuând o propunere făcută de Elena Crașovan cu privire la existența subgenului realist-magic în perioada interbelică, la Mihail Sadoveanu și Vasile Voiculescu, contemporani cu italianul Massimo Bontempelli și germanul Ernst Jünger (Crașovan 2020: 37), Andrei Terian vorbește despre proto-realismul magic al romanului lui Petrescu. Ar fi vorba de un realism magic condiționat socio-cultural, mai exact despre descoperirea/ intuirea unei legături între forma literară și un fenomen economic global, sub forma unui subgen românesc care va irupe cu adevărat în câteva decenii pe scena literaturii mondiale, rămânând deocamdată o realitate literară locală (Terian 2021: 499).

Al doilea model de instrumentalizare literară a petrolului apare în romanul *De două mii de ani*, al lui Mihail Sebastian (1934), cu atât mai interesant cu cât romanul este în general citit de critici ca o piesă de autointerogație identitară a romancierului și de dezbatere ideologică în chestiunea spinoasă a antisemitismului românesc interbelic. Așa cum se știe, romanul a fost ocazia unui scandal public al vieții literare bucureștene atunci când Nae Ionescu, rugat de autor să scrie o prefață volumului, a hotărât că acolo era locul să își enunțe răspicat doctrina rasistă pe care tocmai o dezvolta în cadrul jocurilor sale politice vinovate, în momentul în care migra din poziția de membru al camarilei regale a lui Carol al II-lea la aceea de eminență cenușie a lui Corneliu Zelea-Codreanu, liderul criminal al mișcării de extremă dreapta Legiunea Arhanghelului Mihail (mai târziu numită Garda de Fier)².

Romanul *De două mii de ani* poate fi totuși citit ca un roman interbelic al petrolului, fără notele de subsol ideologice aduse de o prefață inoportună. Viziunea geopolitică a lui Sebastian e mai nuanțată decât a lui Petrescu, pentru că el nu denunță prezența aprioric negativă a resursei, contaminată de petroliști nefaști precum Jordan Hagi-Iordan din *Aurul negru* (să fie în numele iterativ al personajului și o aluzie xenofobă?). Dimpotrivă, el salută petrolul ca pe un agent cosmopolit al modernizării României. Chiar dacă invazia capitalului străin vine sub forma unui puhoi de nestăvilit, care inițial acoperă cu praf alb de *spüllung* prunii țăranilor din satul prahovean Uioara, ulterior se găsesc mijloacele pentru a transplanta satul câțiva kilometri mai departe de exploatarea petrolieră. Mai important este că petrolul îi aduce eroului interlocutori străini, detașați de istoria culturală a locului, indiferenți față de patimile antisemite, binevoitori și disponibili. Eroul nenumit al romanului

² Pentru mai multe informații, vezi Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească* (1995), dar și Mihai Iovănel, *Mihail Sebastian. Evreul improbabil* (2012).

devine arhitect pentru ca astfel să se „înrdăcineze în pământul” patriei și lucrează cu o companie americană, Rice, la Uioara, ajutând astfel la „naționalizarea” capitalului străin; totodată, efortul eroului de românizare este dublat de unul simetric al societății românești, de deschidere, de recunoaștere a unor valori comune cu lumea străinilor, materializată în iubirea neașului Marin Donțu și a englezoaicei Marjorie Dunton. Dar construcția dialogică, pe principiul unei „dialectici neîncheiate” (Iovănel 2012: 172), face ca această soluție optimistă la drama identitară a eroului, descoperită prin petrol și prin coabitarea cosmopolită pe dealurile prahovene, să nu reprezinte decât un moment trecător al evoluției personajului, și deci și al evoluției societății românești, în viziunea lui Sebastian.

În perioada comunistă, tema petromodernității dispăre, în mod previzibil. Acest fenomen se constată în seria de romane localizate în mediu petrolifer apărute după 1948: Vera Hudici, *Zile de toamnă* (1961), Nicolae Țic, *Anii tineri* (1961), Constantin Bărbuceanu, *Bârlogul lupilor* (1963), Damian Ionescu, *Peceți în aur și negru* (1980) etc. Acestor romane, folosite ca arme ideologice de către regimul în efortul său de autolegitimare internă, le lipsește dimensiunea de critică socială și conștiința ecologică proprii petroliteraturii, atât în interbelic, cât și în epoca postcomunistă. De aceea, probabil, ele nu merită un loc aparte în cadrul literaturii realist-socialiste în afară de cel pe care li-l rezervă Ștefan Baghiu, ca parte a subgenului „romanului industrial” din perioada stalinistă (Baghiu 2020: 64). În mod explicabil, subgenul romanesc, odată „poluat” de aceste preluări ideologice, nu își mai recapătă relevanța în postcomunism, când pretextul petrolifer este folosit în romane istorice de „dezvăluiri” care se întorc la momentele delicate geopolitice ale istoriei petrolului românesc, precum bombardarea câmpurilor petrolifere de la Ploiești de către armata americană în 1943 (Ioan Grigorescu, *Ucideți petrolul!*, 1994). Putem, în schimb, vorbi despre o petrol literatură ecologistă în forma „living oil”, care se exprimă în poezia ce dă voce angoaselor antropocenului, preocupărilor legate de pericolele pentru mediu ale fracking-ului și criticii culturale a postcolonialismului neoextractiv scrisă de autori afirmați după anul 2000. Spre exemplu, Ștefan Manasia (*Motocicleta de lemn*, 2011) descrie civilizația occidentală ca pe un produs decadent al colonialismului care își conservă bunăstarea aparentă prin gimnastică de întreținere, cecitate morală și tratamente chimice: „O mie de ani / de albit conturile/ de lustruit arcadele/ bicepșii/ statuile/ treptele și mânerle/ cultura/ dantura/ dialectul ca o boală de gât/ și o abia strunită/ melancolie suicidară” (Manasia 2011: 68). În schimb, la Gabi Eftimie (*Sputnik în grădină*, 2020), epoca plasticului produce metamorfoze stranii ale peisajului, care chestionează noțiunea frumosului postuman: „din mașină,/ pescărușii înșiruiți pe brazdă par/ pungi de plastic fosforescente,/ aruncate aiurea” (Eftimie 2020: 18).

Geo Bogza. Crimele și apoteoza petrolului

O veritabilă literatură a petrolului propune Geo Bogza în publicistică, poezie și nuvelă. El se exprimă mai întâi în reportajul amplu, unul dintre primele pe care le realizează, *Lumea petrolului* (1933), apoi în poezie (câteva texte din *Poemul invectivă*, dar și seria „Nicolae Ilie”, „Bolnavul peisaj petrolifer” și „Poem petrolifer”, poeme timpurii, publicate în volumul *Orion*, din 1970), în fine, în nuvela

Cum a înnebunit regele petrolului (1939). Este un set de texte impresionant prin opțiunea hotărâtă pentru imagistica petroliferă, pentru încărcarea simbolică a țiteiului, insistentă, aproape obsesivă, și pentru o alianță memorabilă cu partea cea mai valoroasă a poeziei lui Bogza. Dacă la origine se poate să fi fost hazardul locativ (faptul că, exceptând perioada studiilor la Liceul de Marină din Constanța, autorul a trăit de la 7 ani în zona petroliferă prin excelență a României, Prahova subcarpatică³), odată ce Bogza devine scriitor, și încă unul de avangardă, deci având o conștiință metacritică a propriului scris și a opțiunilor posibile, decizia sa este de a fi un scriitor al petrolului⁴. Pentru că toate sunt texte de început, ele ne pot arăta mai limpede resorturile acestei opțiuni și semnificația ei.

„Lumea petrolului” (1933) este primul mare reportaj al lui Bogza. Construcția textului este oarecum didactică, lipsind înscenările rafinate de mai târziu. Astfel, revolta în fața realităților sociale urmărite aici nu este ascunsă într-un scenariu aventuros, încărcat de anticipări repede depășite, cu potențial de edificare morală și civică, cum se va întâmpla în volumul *Țări de piatră, de foc și de pământ* (1939) (Constantinescu 2009: 203–211). Textele se caracterizează printr-un exces stilistic necalculat, în pasaje pamfletare, pline de o ranchiună ce pare personală, unde autorul atacă personajele nefaste din zona burgheziei petroliere, fără forța ironică a uimirii aparent naive, de care va ști să facă uz foarte bine în doar câțiva ani. De vină este probabil și temperatura ridicată a momentului; reporterul amintește, pasager, că doar cu două săptămâni înainte se publicaseră în presă stenograme compromițătoare din dosarul Afacerii „Skoda”, marele caz de corupție din timpul guvernării țărăniște care a dus la demisia lui Iuliu Maniu din fruntea partidului. Dincolo de asta, textul prezintă peisajul simbolic petrolifer, care va reveni și în poezie cu exact aceleași valențe, propunând o paralelă paradoxală: poezie-petrol-bordel vs. „pastel”-livezi-amor burghez:

Dealurile găfâie și gem; un vaier amarnic urcă spre cer. Pe obrazul lor păcura se scurge ca o sudoare stoarsă în spasme. Nu e o frumusețe de pastel frumusețea destrăbălată a dealurilor petrolifere. Față de lanurile de grâu sau de livezile cu pruni, peisajele petroliere sunt Mesaline, dezlănțuite, ale geologiei (Bogza 1955: 14).

Bogza se folosește de descrierea peisajului ca *setting* al „acțiunii”, al relatării de fapte și evenimente valorizate politic și emoțional, „încercând” mai întâi peisajul cu acele valori pe care le va „redescoperi” ulterior, în investigația oamenilor. Se face deja simțită acea analogie pe care Paul Cernat o discută în volumul său *Vase comunicante* a poeziei ca act transgresiv, infrațional, violent la adresa publicului, așa cum petrolul țâșnește insolent și mânjește totul cu forța sa impură (Cernat 2018: 151). Reprezentările sexuale exprimă latura impudică, nerușinată și, iarăși, periculoasă a civilizației petrolului, țiteiul fiind asociat sexualității nu doar aici, ci și în fantasmalele violului și avortării din coșmarul Linei, soția „regelui nebun al petrolului” din nuvela publicată în 1939.

³ În poemele de tinerețe ale lui Bogza, Emanuel Modoc observa recursul la un „suprarealism etnografic” (Modoc 2020: 83), pe care zona Buștenarilor îl face să fie unul petrolifer.

⁴ În interviul-fluviu *Eu sunt ținta*, Bogza afirmă: „Petrolul este, fără îndoială, unul din elementele constitutive ale ființei mele profunde, în el își află substanța lava temperamentului meu” (Bogza 1996: 72).

Lumea petrolului este o lume a pericolului, într-un mediu tehnologic aventuros și nesigur, fără respectarea unor norme elementare de protecție a lucrătorilor. Zona fiind smulsă din medievalitatea pură și livrată unei modernități vertiginoase, orice instructaj tehnic este exclus, oamenii devenind pradă fie pericolului electric din aer, fie celui difuz, al gazelor naturale din subsol: „Prins între explozii și electrocutări, omul trăiește zvâcnit, ca picioarele broaștei din experiența savantului italian” (Bogza 1955: 17). Muncitorii, descriși anume ca niște primitivi, au de-a face cu procese tehnologice exploratorii și insuficient controlate, astfel că accidentele sunt inevitabile. Petrolul realizează deci o aculturație brutală, prin care o populație primitivă este expusă, neprevenită, la formele cele mai avansate și mai temerare ale civilizației. Tot de „geografia morală” a peisajului ține și istoria de escrocherii și extorcări de pământuri, șantaj și crime făcute pentru a pune mâna pe o concesiune valoroasă, ca și eșecul moral al localnicilor care, după plecarea capitaliștilor străini dintr-un loc, pun mâna pe câte o sondă și o exploatează prost și primitiv, așa cum o face antreprenorul nenorocos din „Cum a înnebunit regele petrolului”, tratându-și angajații petroliști ca pe niște sclavi și ținându-i fără mâncare. Accidentele de muncă se datorează adesea unor tehnici și utilaje extractoare nesigure, improvizate ca urmare a unei „goane după petrol” dezumanizante, în special ca urmare a trecerii de la metoda de sondare cu puțuri cu prăjini de lemn la aceea cu sonde metalice, cu diferite experimente, de obicei nefericite, între ele. Mizeria muncitorilor de la sonde îl fascinează pe Bogza, care evocă cina nocturnă a celor care locuiesc în bordeie și își țin mămăliga într-un „zimbil metalic” ca să nu le-o mănânce șobolanii peste zi. Memorabil este episodul care descrie munca de zilieri a fetelor din satele învecinate, umblând desculțe câte 15 kilometri pentru 40 de lei pe zi, care mai târziu le vor constitui o zestre, și mai ales strigătele acestora atunci când ridică materiale la înălțime, cu frânghia: „Strigătul acesta, mai puțin celebru decât al luntrașilor de pe Volga, nu poate fi auzit pe plăci de patefon” (Bogza 1955: 35). Dar mai ales accidentele de muncă îi rețin gazetarului atenția și ele livrează identitatea profundă a petrolului la Bogza. Oamenii sunt uciși de foc, iar cadavrele lor devin, la rândul lor, inflamabile. Ard pădurile, iar satele sunt acoperite de *spüllung*, în aceeași măsură în care drumurile sunt pline de noroi de păcură. Atinși de flăcări, oamenii se tăvălesc pe jos sau o iau la fugă spre dispensar, în satul apropiat, pentru că o companie deținută de miliardari nu oferă nici măcar o minimă trusă medicală la punctul sanitar. Incendiile cuprinzând oameni, sicrie, sate și arbori, produc un imaginar infernal pe care Bogza îl captează pentru spațiul petrolifer, dar acestui imaginar i se alătură un altul, „prometeic” (Buell 2014: 74). Dacă lumea petrolului este violentă, criminală, ea are și o frumusețe dură, virilă, pe care Bogza o întrevede în postura mitologică, de titani lampadofori, a muncitorilor care se întorc noaptea acasă, peste dealuri, cu făclii în mâini.

Piesa de rezistență a petroliteraturii lui Bogza este „Poem petrolifer” (1934), cuprinzând o sinteză a tropilor utilizați în reportajele sale. Pe teritoriul poeziei, autorul nu își refuză forța acuzatoare a limbajului gazetăresc și, de altfel, poezia sa devine personală și puternică tocmai datorită acestei infuzii de autenticitate. Poemul se pretinde un imn adus crimei, trădării și, în general, negativității asociate cu viața „oamenilor petrolului”, mizând pe stupoarea rezultată și pe distanța morală cu care cititorul va urmări această apologie perversă a răului. În locul posturii acuzatoare din

reportajul „Lumea petrolului”, poemul propune atitudinea unui monstru care își mărturisește faptele fără remușcare, deoarece a realizat deja în sine o răsturnare totală a valorilor etice, punându-se sub semnul petrolului. Atitudinea de condamnare a exploatarii sălbatice și a neglijării criminale a siguranței lucrătorilor este completată cu imaginea dezastrului ecologic, într-un peisaj antropomorfizat fie ca părtaș la crimele oamenilor petrolului, fie ca victimă nedemnă a acestora: „pământul geme, horcăie și urlă,/ iar păcura țâșnește din el ca puroaiele dintr-o rană,/ pe sute de jgheaburi,/ de pe toate dealurile, curge în valuri,/ e un hohot isteric de râs, un gâlgâit satanic și impudic” (Bogza 2010: 192). Existența resursei energetice, țâșnind lichid și violent din străfundurile pământului, îi servește eului locutor drept alibi în confesiunea sa cinică, erupția petroliferă echivalând cu revelarea unui adevăr profund al naturii. Monologul repetă postura shakespearianului Edmund, fiul ilegal al contelui de Gloucester din *Regele Lear*, care își motiva planurile sale de ascensiune socială prin trădare și crimă printr-o invocare a „naturii” și a dreptului forței garantat de aceasta. Bogza își însușește, astfel, negativitatea morală a oamenilor petrolului, dintre care pretinde a face parte, garantând-o cu „legile naturii, minunatele legi ale naturii” și cu presupusa complicitate a lui Dumnezeu:

Așa cum spune Biblia să fie strivit capul șarpelui/ așa am strivit capul primului om care a avut încredere în mine,/ și toate bogățiile lui au fost dintr-o dată ale mele./ Îmi aduc aminte:/ am închis ochii, am zis: Doamne! – și am izbit (Bogza 2010: 189).

Dincolo de rezonanța shakespeariană, de fascinația stârnită de negativitatea morală și de sofismele ei, poemul utilizează sugestia singurătății primilor oameni și a primelor transgresiuni criminale din fabula lui Cain și Abel. Satanismul petrolului, direct implicat în text, este un corelat necesar al sublimului petrolifer (prezent și în alte lucrări, literare, cinematografice, muzicale sau fotografice) pe care Georgiana Banita îl numește „petro-sublim” (Banita 2017: 432), adică al impresiei de amenințare, diferență și distanță fundamentală și insurmontabilă, blocaj mental și plăcere resimțită de mintea care își recunoaște o limită în ceea ce o respinge. Nota de sublim este dată de elogiul forței necuprinse a „masei clocotitoare și murdare” a petrolului și a „satanicelor păduri de sonde”, aparținând unui univers ciclopic, în care legile morale ale oamenilor nu mai funcționează. Consecutiv, eul care rostește „Poemul petrolifer” este, desigur, un eu amplificat, romantic, care reacționează la stranietatea sublimă printr-un efort de autoconstrucție în negativ. Recursul la retorica sublimului are rolul de a consolida impresia de înstrăinare pe care poemul o construiește atât de energic, prin postura criminalului confesor. Valoarea lui este politică, și de aici calitatea neliniștitoare a „Poemului petrolifer”, care îi consolidează statutul de capodoperă. Alienându-și sistematic cititorul printr-o confesiune „monstruoasă” și prin imagini ale petro-sublimului, poemul îl invită pe cititor să își identifice propria poziție morală și proporția în care el însuși participă la viața petrolului⁵. În fața expunerii de sine cinice a criminalului din poem, cititorul este somat să se regăsească pe sine însuși, în cele din urmă, în postura de „om al petrolului”, de om care tolerează abjecția sărăciei („cântecul omului de vânzare”)

⁵ După filosoful Davide Panagia, sublimul are funcția politică de a ne reîntoarce la o „stare antisocială de individualitate radicală” (citată în Banita 2017: 433).

fără să o condamne. Forța acestei somații se datorează tocmai ubicuității petrolului în modernitate, care generează legături și responsabilități sociale superioare celor din epocile istorice precedente. Acest tip de conștiință a responsabilității globale, caracteristică ecologiei tardo-moderne, este de obicei asociată literaturii preocupate de ipostazele „petrolului viu”. Este remarcabil faptul că, în „Poem petrolifer”, Geo Bogza reușește să construiască o atitudine de respingere etică a exceselor petromodernității fără a vorbi despre sociabilitatea modernă de tip „living oil”, ci printr-o prelucrare lirică a șocului cultural al tehnologiilor neoextractive.

Bibliografie

- Axenciuc 1992: Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României*, vol. I, *Industria*, București, Editura Academiei.
- Baghiu 2020: Ștefan Baghiu, *The Socialist Realist Novel in Romania between 1945 and 1955. Novelistic Genres and Subgenres*, în „Dacoromania Litteraria”, VII, p. 56–71.
- Banita 2017: Georgiana Banita, *Sensing Oil. Sublime Art and Politics in Canada*, în Sheena Wilson, Adam Carlson, Imre Szeman (eds), *Petrocultures. Oil, Politics, Culture*, Montreal and Kingston, McGill-Queen’s University Press, p. 431–457.
- Bogza 1955: Geo Bogza, *Scieri în proză*, I, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
- Bogza 1996: Geo Bogza în dialog cu Diana Turconi, *Eu sunt ținta*, București, Du Style.
- Bogza 2010: Geo Bogza, *Poemul invectivă și alte poeme*, pref. Paul Cernat, București, Litera.
- Bogza 2011: Geo Bogza, *Țări de piatră, de foc și de pământ*, pref. Paul Cernat, București, Litera.
- Buell 2014: Frederick Buell, *A Short History of Oil Cultures; or, The Marriage of Catastrophe and Exuberance*, în Ross Barrett and Daniel Worden (eds), *Oil Culture*, Minneapolis, University of Minnesota Press, p. 69–90.
- Călinescu 1983: G. Călinescu, *Cartea nunții*, București, Eminescu.
- Cernat 2018: Paul Cernat, *Vase comunicante. (Inter)fețe ale literaturii românești interbelice*, Iași, Polirom.
- Constantinescu 2009: Romanița Constantinescu, *Pași pe graniță. Studii despre imaginarul românesc al frontierei*, Iași, Polirom.
- Crașovan 2020: Elena Crașovan, *Magical Realism Avatars in the Romanian Novel*, în „Dacoromania Litteraria”, VII, p. 36–55.
- Eftimie 2020: Gabi Eftimie, *Sputnik în grădină*, Alba Iulia, OMG.
- Ghosh 1992: Amitav Ghosh, *Petrofiction. The Oil Encounter and the Novel*, în „The New Republic”, March 2, p. 29–34.
- Iovănel 2012: Mihai Iovănel, *Evreul improbabil. Mihail Sebastian – o monografie ideologică*, București, Cartea Românească.
- Khanna 2008: Parag Khanna, *Lumea a doua. Imperii și influență în noua ordine globală*, trad. Doris Mironescu, Iași, Polirom.
- LeMenager 2014: Stephanie LeMenager, *Living Oil. Petroleum Culture in the American Century*, Oxford, Oxford University Press.
- Macdonald 2012: Graeme Macdonald, *Oil and World Literature*, in „American Book Review”, vol. 33, nr. 3, March/April, p. 7–31.
- Manasia 2011: Ștefan Manasia, *Motocicleta de lemn*, Bistrița, Editura Charmides.
- Modoc 2020: Emanuel Modoc, *Internaționala periferiilor. Rețeaua avangardelor din Europa Centrală și de Est*, București, Editura Muzeului Literaturii Române.

- Murgescu 2010: Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice, 1500-2010*, Iași, Polirom.
- Ornea 1995: Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Hasefer.
- Petrescu 1970: Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, București, Eminescu.
- Petrescu 1974: Cezar Petrescu, *Aurul negru*, București, Minerva.
- Sebastian 2006: Mihail Sebastian, *De două mii de ani*, București, Humanitas.
- Teodoreanu 1988: Ionel Teodoreanu, *La Medeleni, I*, București, Minerva.
- Terian 2021: Andrei Terian, *Neoextractivism, or the Birth of Magical Realism as World Literature*, „Textual Practice”, 35, 3, 485–503.

Poetry, Crime, and International Capital. Geo Bogza and the Romanian Petromodernity

Petromodernity refers to a stage of development in Western societies which signals an unprecedented level of social and ecological integration. Its features are the global reach of civilizational modernity and the capacity to generate forms of world art and literature. This article focuses on several aspects of the culture of petromodernity in the Romanian interwar period. Indicating the pervasiveness of the „living oil” in novels of the automobile, we focus on two novelists of the oil extraction environment, Cezar Petrescu and Mihail Sebastian, and also on a poet and reporter, Geo Bogza, with a particular ethical sensitivity toward the social disequilibrium and ecological hazards in the world of oil. His *Petroleum Poem* (1934) makes a particularly incisive case against the cynicism of modern, oil-based modernity, by sporting a paradoxically Satanic mask and using the political force of the sublime.